

KEF

to zabawa!

BROSZURA DLA NAUCZYCIELI

O PROJEKCIE:

KEF po hebrajsku oznacza zabawę.

KEF możemy także rozszyfrować jako Krainę Edukacji i Fantazji.

Bo w tej przestrzeni można się równocześnie uczyć, bawić i uwolnić swoją kreatywność.

Projekt *KEF to zabawa* został zrealizowany z myślą o najmłodszych odwiedzających Żydowskie Muzeum Galicja, jako przestrzeń do odkrywania bogactwa i różnorodności kultury żydowskiej. W ramach projektu powstała wystawa, gra planszowa oraz gra multimedialna.

Poprzez te różnorodne elementy, młodzi odbiorcy mogą odkrywać i poznawać podstawy judaizmu, różne zagadnienia związane z kulturą żydowską oraz lokalną historię krakowskich Żydów. Autorzy sięgają do historii i opowiadają o przeszłości, ale przede wszystkim podkreślają współczesność – dzisiejsze życie społeczności żydowskiej w Krakowie.

Niewielka, ale pełna niespodzianek wystawa składa się z kilku części, z których każda prezentuje w przystępny sposób jedno zagadnienie: od alfabetu hebrajskiego, poprzez historię krakowskiego Kazimierza, istotne w kulturze żydowskiej symbole i wyposażenie synagogi, po żydowski kalendarz i święta. Znajdują się na niej także dodatkowe materiały oraz zadania do wykonania. Sala wystawowa jest równocześnie przyjazną przestrzenią edukacyjną, w której odbywają się warsztaty i spotkania.

Treści prezentowane na wystawie *KEF to zabawa* zostały zaadaptowane i rozszerzone w wersji cyfrowej. Wystawie towarzyszy także wielkoformatowa gra edukacyjna *Za rok w Krakowie*, stworzona we współpracy z Fundacją Nausika i Fundacją Mifgash.

O WYSTAWIE:

PISMO

Alfabet hebrajski, Sofer, Tora

W tej części wystawy można zapoznać się z alfabetem hebrajskim, zapisać swoje imię za pomocą stempelków lub szablonów z hebrajskimi literami. Dalej można dowiedzieć się, czym jest Tora, jak wygląda zwój Tory oraz na czym polega praca sofera – zawodowego kopyisty.

KRAKOWSKI KAZIMIERZ

Miejsca i postacie

Mapa Kazimierza w formie tablicy magnetycznej to sposób na poznawanie tej niezwyklej dzielnicy. Można umieścić na niej znane historyczne postacie: Mojżesza Isserlesa, Sarę Schenirer, Ożjasza Thona, Różę Rockową, Maxa Fleischera, czy Helenę Rubinstein. Mapie towarzyszą krótkie biogramy tych osób.

ŻYDOWSKIE SYMBOLE

Symbole i ich znaczenia

W tym miejscu zwiedzający mogą poznać znaczenie wybranych żydowskich symboli. Jest tu gwiazda Dawida, jest również lew, siedmioramienny świecznik – menorah, a także korona.

SYNAGOGA

Wyposażenie synagog i domów modlitwy

Tutaj prezentujemy plan synagogi i elementy jej wyposażenia. Zwiedzający mogą ustawić modele aron ha-kodesz czy bimy we właściwych miejscach na planszy, dowiedzieć się, jakie są funkcje i znaczenie poszczególnych elementów.

CYKL ŚWIĄT

Żydowski kalendarz i święta

W tym miejscu można poznać żydowski kalendarz i roczny cykl świąt. Kalendarz został przedstawiony w formie ruchomego koła. A najważniejsze żydowskie święta zostały opisane i zilustrowane w przystępny sposób w wielkiej, zawieszanej na ścianie księdze.

WYKORZYSTAJ GRĘ MULTIMEDIALNĄ W KLASIE

Treści prezentowane na wystawie *KEF to zabawa* zostały zaadaptowane i rozszerzone w wersji cyfrowej. Stworzona dzięki współpracy z agencją Ale Granda interaktywna mapa Kazimierza to równocześnie multimedialna gra. Spotykając historyczne i współczesne postacie, wykonując zadania i rozwiązując łamigłówki, użytkownicy i użytkowniczki mogą w swoim tempie uczyć się o wybranych aspektach żydowskiej historii i kultury.

WSKAZÓWKI DLA NAUCZYCIELI/NAUCZYCIELEK I EDUKATOREK/EDUKATORÓW

KTO JEST ŻYDEM/ŻYDÓWKĄ?

Definicja żydowskości wcale nie jest jednoznaczna, a tożsamość żydowska może być bardzo złożona. Może ona opierać się na kryteriach religijnych, na kryteriach narodowościowych, a także na ich połączeniu.

Przyjrzyjmy się kilku definicjom stosowanym w różnych sytuacjach:

Żydem jest ten, kto urodził się z matki Żydówki.

Żydem jest ten, kto urodził się z matki Żydówki lub dokonał konwersji i nie jest wyznawcą innej religii.

[definicja halachiczna – ortodoksyjna wykładnia żydowskiego prawa religijnego i podstawowa definicja przyjęta w izraelskiej ustawie zwanej „Prawem powrotu” – kryterium uzyskania obywatelstwa i osiedlenia się w Izraelu]

Żydem jest dziecko lub wnuk Żyda, jeśli nie dokonał konwersji i nie jest wyznawcą innej religii.

[nowelizacja „Prawa powrotu” obejmująca tych, którzy byliby prześladowani na podstawie nazistowskich ustaw norymberskich, oprócz osób wyznających inną religię niż judaizm]

Żydem jest dziecko lub wnuk Żyda.

[definicja obejmująca tych, którzy byliby prześladowani na podstawie nazistowskich ustaw norymberskich]

Żydem jest ten, kto czuje się Żydem.

[najbardziej liberalna definicja przyjmowana w niektórych postępowych środowiskach żydowskich]

Są osoby, dla których żydowskość oznacza wyznawanie judaizmu i przestrzeganie żydowskiej tradycji. Są takie, dla których oznacza ona przede wszystkim przynależność do narodu żydowskiego. Są takie, dla których oba te stwierdzenia są ważne i nierozdzielnie ze sobą związane. A są i takie, które nie posługują się kategoriami religijnymi i narodowościowymi, tylko uważają, że żydowskość to przynależność do wspólnoty ludzi, których łączy dziedzictwo kulturowe i doświadczenie historyczne.

W tym kontekście może pojawić się pytanie o przynależność do gmin wyznaniowych żydowskich w Polsce. Zgodnie z ustawą z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej, „gminy żydowskie zrzeszają pełnoletnie osoby wyznania mojżeszowego, posiadające obywatelstwo polskie, zamieszkające na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”. Tak mówi art. 2 ustawy. Żydzi są w RP uznawani także za mniejszość narodową.

W spisach powszechnych można zadeklarować narodowość żydowską.

W 2021 roku zrobiło to ponad 17 tysięcy osób, co – w świetle dyskusji o żydowskiej tożsamości – nie oznacza wcale, że w Polsce jest jedynie 17 tysięcy Żydów.

CZY ISTNIEJE JEDNA KULTURA ŻYDOWSKA?

A może powinniśmy raczej mówić o kulturach żydowskich?

Żydzi od wieków żyli i żyją w różnych częściach świata i społeczności żydowskie zawsze były zróżnicowane pod względem kulturowym i językowym. Społeczności żydowskie mają różną historię, zależną od tego w której części świata funkcjonują, jakie uwarunkowania społeczne, polityczne, ekonomiczne miały wpływ na ich wspólnoty. Nawet dla Żydów w Europie pewne historyczne doświadczenia są wspólne, ale przecież nie wszystkie.

Wystarczy wspomnieć o podziale na Żydów Aszkenazyjskich i Sefardyjskich – dwie grupy, które ukształtowały się we wczesnośredniowiecznej Europie.

Aszkenazyjczycy to Żydzi z obszarów Europy Środkowej, zamieszkujący przez stulecia głównie Europę Środkowo-Wschodnią, m.in. tereny współczesnych Niemiec, Austrii, Polski, Czech, Słowacji, Węgier, Białorusi, Litwy, Ukrainy, Rosji. Migrowali z tych obszarów i tworzyli największe społeczności m.in. w USA. Pośród wszystkich Żydów na całym świecie Aszkenazyjczycy stanowią obecnie najliczniejszą, dominującą grupę.

Sefardyjczycy wywodzą się z Półwyspu Iberyjskiego, tworzyli społeczności w Afryce Północnej, na Bliskim Wschodzie i Bałkanach oraz we Francji, Włoszech i Niderlandach. Dotarli również do Ameryki Południowej i Ameryki Północnej. Obecnie Sefardyjczycy zamieszkują w wielu krajach na całym świecie, w tym w Izraelu, gdzie stanowią bardzo znaczny odsetek mieszkańców.

Odrębną grupą są Mizrachijczycy (Mizrahi) wywodzący się z Bliskiego Wschodu, Afryki Północnej, Azji Środkowej, Kaukazu. Największe i najstarsze społeczności Mizrahi istniały na obszarze dzisiejszego Iraku, Iranu i Jemenu. Obecnie Żydzi Mizrahi żyją głównie w Izraelu i USA.

Mimo że religia i podstawy kultury i tradycji są wspólne dla wszystkich, to różnice w zwyczajach, liturgii, sztuce, języku (jidysz, ladino, judeoarabski), a nawet tradycjach kulinarnych tych trzech grup były bardzo wyraźne i w pewnym stopniu przetrwały do dziś. Z tej różnorodności wynika wielkie bogactwo i siła żydowskiej tradycji i sztuki.

WYBRANE ZAGADNIENIA DOTYCZĄCE JUDAIZMU, TRADYCJI, ZWYCZAJÓW

JUDAIZM

Judaizm to określenie religii wyznawanej przez Żydów, powstałej około II tysiąclecia p.n.e. na Bliskim Wschodzie. Judaizm jest religią monoteistyczną. Bóg w judaizmie jest stwórcą, opiekunem świata i całego rodzaju ludzkiego. Bóg Izraela zawarł ze swoim Narodem Wybranym wieczyste przymierze poprzez nadanie przykazań na górze Synaj za pośrednictwem Mojżesza.

Judaizm nie jest jednolity. Dzieli się na wiele nurtów, wśród których wyróżniamy m.in. ortodoksyjny, konserwatywny i reformowany. Różnią się one między sobą m.in. stosunkiem do przepisów religijnych (albo stosunkiem do prawa religijnego). Nurt ortodoksyjny cechuje raczej dosłowne traktowanie przepisów religijnych i ich drobiazgowo przestrzeganie, podczas gdy środowiska Żydów postępowych mają o wiele bardziej liberalny stosunek do prawa religijnego, uznając, że jest ono historyczne i może ewoluować, podlegać zmianom wraz ze zmieniającą się rzeczywistością, w której żyją Żydzi.

KSIĘGI

Tora

Najważniejszą księgą judaizmu jest Tora, czyli Pięcioksiąg, na który składają się Księga Rodzaju (po hebrajsku *Bereszit*), Księga Wyjścia (*Szemat*), Księga Kapłańska (*Wajikra*), Księga Liczb (*Bamidbar*), Księga Powtórzonego Prawa (*Dewarim*).

Tanach – Biblia Hebrajska

Tora jest częścią Tanachu czyli Biblii Hebrajskiej. W skład Tanachu oprócz Tory wchodzi *Newiim* (Prorocy) i *Ketuwm* (Pisma).

Talmud

Talmud (w języku hebrajskim słowo to oznacza naukę) jest zbiorem wielu tekstów, będących dziełem różnych autorów. Jest więc rodzajem spisanej dyskusji pomiędzy różnymi autorytetami. Tworzono go przez ponad tysiąc lat – od VI w. p.n.e. do VI w. n.e. Zapisane w Talmudzie zasady dotyczą niejednokrotnie najdrobniejszych szczegółów związanych z przestrzeganiem prawa religijnego. Początkowo była to ustna tradycja obejmująca wyjaśnienia i komentarze przepisów zawartych w Torze, która następnie została spisana w postaci Miszny. Miszna wraz z Gemarą (interpretacjami i dyskusjami na temat rozstrzygnięć uczonych) składa się na Talmud.

HALACHA

Słowo to oznacza prawo, sposób postępowania, regułę, tradycję, ale pochodzi od hebrajskiego rdzenia *h/ch* – iść, wędrować, podążać. Nazwa wskazuje więc na podążanie określoną drogą, ścieżką. Halacha to szeroki zbiór przepisów prawnych i religijnych oraz zasad postępowania, które obowiązują wyznawców judaizmu. Jej podstawą są nakazy i zakazy zapisane w samej Torze, wraz z późniejszymi rozstrzygnięciami i interpretacjami uczonych i rabinów.

PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z ŻYCIEM RELIGIJNYM

Tallit (tales)

Tallit to prostokątny szal zakładany na głowę lub ramiona podczas modlitwy. Tradycyjnie szal jest biały w czarne lub granatowe pasy, choć obecnie można znaleźć tallity w rozmaitych wzorach i kolorach, także projektowane specjalnie dla kobiet. Na każdym rogu tallitu znajdują się cicit.

Tefilin (filakterie)

Dwa skórzane pudełeczka przymocowywane za pomocą rzemieni do czoła (tefilin szel rosz) i ramienia (tefilin szel jad) na czas modlitwy. W środku znajdują się przepisane ręcznie na pergaminie fragmenty Tory (cytaty z Księgi Wyjścia i Powtórzonego Prawa). Tefilin szel jad, umieszcza się na słabszym ramieniu, czyli na lewym w przypadku osób praworęcznych, a na prawym w przypadku osób leworęcznych.

Mezuza

Mezuza to niewielkich rozmiarów zwitek pergaminu umieszczony w podłużnym, często ozdobnym pojemniku. Umieszcza się ją w górnej części framugi, po prawej stronie drzwi (patrząc od zewnątrz). Mezuzy umieszcza się nie tylko na drzwiach wejściowych domu lub mieszkania, ale także na drzwiach poszczególnych pomieszczeń, oprócz WC.

Na pergaminie zapisane są cytaty z Tory (Księga Powtórzonego Prawa). Każdy żydowski mieszkaniec domu, przy wchodzeniu lub wychodzeniu z niego dotyka mezuzy. Zwyczaj umieszczania mezuzy na drzwiach domów przez religijne żydowskie rodziny wynika z dosłownej interpretacji Pwt 6,6-9 „Niech pozostaną w twym sercu te słowa, które ja ci dziś nakazuję. (...) Wypisz je na odrzwiach swojego domu i na twoich bramach”.

Koszerność

Określenie to stosuje się do produktów, które zostały przygotowane zgodnie z żydowskimi regułami odżywiania, z których najważniejsze to:

- zakaz spożywania krwi;
- spożywanie mięsa tylko tych zwierząt, które według Tory zostały określone jako rytualnie czyste (są to ssaki należące do parzystokopytnych i przeżuwaczy, ryby, które posiadają płetwy i łuski oraz ptaki z wyjątkiem drapieżnych i śpiewających) i zostały zabite w określony sposób przez przeszkolonego do tego celu rzeźnika – szocheta;
- oddzielanie potraw mięsnych od potraw mlecznych (łącznie z używaniem osobnego zestawu naczyń do każdego typu potraw).

Termin koszer stosuje się nie tylko do pokarmów, ale także np. do naczyń i urządzeń kuchennych. Słowo to jest używane w o wiele szerszym znaczeniu, jako ogólne określenie zgodności z przepisami religijnymi i związanej z nią zdatności do użytku przez religijnych Żydów.

Wybrane fragmenty modlitw i błogosławieństw

Szema Israel – Słuchaj Izraelu

Słuchaj Izraelu, Pan jest Bogiem naszym, Pan jest jeden. Będziesz miłował Pana, Boga Twego całym sercem i całą twą duszą, ze wszystkich sił. A słowa te, które ci dziś przykazuję, niech pozostaną w twym sercu. Nauczysz je twych synów, będziesz o nich mówił pozostając w domu i udając się w drogę, kładąc się do snu i wstając. Przywiążesz je jako znak do twojej ręki i będą ci oznaką między oczami. Napisziesz je na odrzwiach i bramach domu twego.

Błogosławieństwo przy zapalaniu świec szabatowych

Bądź błogosławiony Panie, Boże nasz, Królu Wszechświata, który uświęciłeś nas swymi przykazaniami i nakazałeś nam zapalać światło szabat.

Błogosławieństwo dzieci

Oby Pan uczynił cię takim jak Efraim i jak Menasze,

oby Pan uczynił cię taką jak Sara, Rebeka, Rachela i Lea.

Niech Pan cię błogosławi i strzeże cię; oby Pan okazał ci przychyłność i miłosierdzie.

Oby Pan zwrócił swe oblicze ku tobie i obdarzył cię pokojem.

Błogosławieństwo – kidusz na szabat

Nastał wieczór i ranek dnia szóstego. Ukończone zostały niebo i ziemia i wszystkie ich zastępy. W siódmym dniu skończył Bóg pracę, którą podjął i odpoczął w dniu siódmym od wszelkich zajęć, które wykonywał. Pobłogosławił Pan siódmy dzień i uświęcił go, gdyż w tym dniu odpoczął po całej pracy, którą wykonywał stwarzając.

Bądź błogosławiony Panie, Boże nasz, Królu Wszechświata, Stwórcu owocu winorośli. Bądź błogosławiony Panie, Boże nasz, Królu Wszechświata, który uświęciłeś nas swymi przykazaniami, upodobałeś nas sobie oraz obdarzyłeś nas swoim świętym szabatem przez miłość i łaskę, na pamiątkę dzieła stworzenia. Albowiem jest on początkiem zapowiedzi świąt, pamiątką wyjścia z Egiptu. Ponieważ nas wybrałeś i nas uświęciłeś spośród wszystkich ludów, a w swej łasce i miłości obdarzyłeś nas Twym świętym szabatem, bądź błogosławiony Panie, uświęcający szabat.

Kadisz Jatom – Kadisz sierocy

Niech będzie wywyższone i poświęcone Imię Jego, wielkie w świecie, który sam stworzył według Swej woli. Niechaj ustanowi Swe królowanie, niechaj sprowadzi wyzwolenie, niechaj ześle już wkrótce Mesjasza, za życia waszego i za dni waszych i za życia całego domu Izraela szybko i w bliskim czasie. Mówcie: Amen.

Niechaj Jego wielkie Imię będzie błogosławione. Niechaj będzie błogosławione i pochwalone, opiewane i wywyższone, wyniesione i uświetnione, uwielbiane i sławione Święte Imię Jego; niech będzie błogosławiony we wszystkich błogosławieństwach i pieśniach pochwalnych, hymnach i dziękczynieniach zanoszonych na tym świecie. Mówcie: Amen.

Niechaj zapanuje niebiański pokój i życie dla nas i dla całego Izraela. Mówcie: Amen.

Ten, który sprawił pokój na wysokościach, oby zesał pokój i dla nas i dla całego Izraela. Mówcie: Amen.

El male rachamim – Boże pełen miłosierdzia

Boże pełen miłosierdzia, który mieszkasz na wysokościach, znajdź właściwy odpoczynek pod skrzydłami Twojej Obecności, na poziomach świętości i czystości, świecących jak blask sklepienia niebieskiego, dla duszy [imię zmarłego] syna (córkę) [imię ojca zmarłego/zmarłej], który odszedł (która odeszła) do swojego świata, a ja dam jałmużnę na wspomnienie jego (jej) duszy. Oby jego (jej) odpoczynek był w ogrodzie Eden, dlatego oby Dawca miłosierdzia ukrył go (ją) w ukryciu swoich skrzydeł na wieki i oby związał jego (jej) duszę węzłem życia. Haszem jest jego (jej) dziedzictwem i oby wytchnął (wytchnęła) w pokoju na swoim miejscu spoczynku. I powiedzmy: Amen.

Ani Maamin – 13 artykułów wiary

- 1 – Wierzę pełnią wiary, że Stwórca, błogosławione jest Jego Imię, tworzy wszystkie stworzenia i kieruje nimi i tylko On sam wszystko uczynił, czyni i będzie czynił.
- 2 – ... że Stwórca, jest Jeden i nie istnieje w żaden sposób inna taka jedność jak Jego...
- 3 – ... że Stwórca nie ma ciała i że nie odnosi się do niego żaden fizyczny atrybut...
- 4 – ... że Stwórca był pierwszy i będzie ostatni.
- 5 – ... że właściwym jest modlenie się tylko i wyłącznie do Boga....
- 6 – ... że wszystkie słowa proroków są prawdziwe.
- 7 – ... że proroctwo Mojżesza jest prawdziwe. I że był on ojcem wszystkich proroków...
- 8 – ... że Tora, którą posiadamy, jest tą, która została dana Mojżeszowi...
- 9 – ... że ta Tora nigdy nie zostanie zmieniona i że nie będzie nigdy żadnej innej Tory...
- 10 – ... że Stwórca zna wszystkie uczynki i myśli człowieka...
- 11 – ... że Stwórca nagradza dobrem tych, którzy przestrzegają Jego przykazań, a karze tych, którzy gwałcą Jego przykazania.
- 12 – ... w nadejście Mesjasza...
- 13 – ... że zmarli zmartwychwstaną do życia...

**tłumaczenia modlitw zaczerpnięte z Almanachu Żydowskiego wydawanego przez Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP*

Zasoby internetowe, z których warto skorzystać, aby dowiedzieć się więcej:

Polski Słownik Judaistyczny dostępny na stronie internetowej Żydowskiego Instytutu Historycznego im. E. Ringelbluma w Warszawie: <http://www.jhi.pl/psj/>

Wirtualny Sztetl – największa baza informacji o społecznościach żydowskich i ich dziedzictwie: <https://sztetl.org.pl/>

JAK UNIKAĆ BŁĘDÓW I KRZYWDZĄCYCH STWIERDZEŃ?

„Ludność żydowska gościła w Polsce od wielu stuleci...” czyli o obcości, egzotyzacji i niepotrzbym tworzeniu aury tajemniczości

Jak długo jest się w danym miejscu gościem? Czy po pięciu stuleciach nadal się w danym kraju „gości”? A po tysiącu lat? Wielowiekowa obecność społeczności żydowskich w Polsce oznacza, że były i są tutaj zakorzenione od wielu pokoleń. A jednak wciąż, nawet w poważnych publikacjach, można spotkać się z wizją Żydów i Żydówek jako „gości”, a właściwie jako obcych przebywających tu (w domyśle) tymczasowo. Jest to obraz fałszywy. Wiąże się on z błędnym, często wynikającym z niewiedzy (a czasem z wrogości), postrzeganiem Żydów jako egzotycznej, całkowicie odmiennej od reszty społeczeństwa grupy, zamkniętej, niedostępnej i tajemniczej.

Czasem niemal jako zarzut pojawia się stwierdzenie „Żydzi trzymali się razem i byli bardzo solidarni, dbali o swoich...” A jak inaczej mieli się zachowywać? Jak inaczej miałyby reagować mniejszość – przez wieki dyskryminowana, wykluczana, spychana na margines? Każda grupa narodowościowa, etniczna, religijna itp. na świecie, zawsze i wszędzie, stara się chronić w pierwszej kolejności swoich członków i dbać o nich. W przypadku Żydów dochodzi do tego jeszcze ogromne znaczenie dobroczynności w judaizmie i szerzej – w kulturze żydowskiej: pomaganie tym, którzy mają mniej, tym, którym wiedzie się gorzej, to niezwykle ważna micwa.

„To byli przecież Polacy, nie było żadnej różnicy...” czyli o nieuzasadnionym polonizowaniu Żydów i wybielaniu polsko-żydowskiej historii

Jak wyjaśniliśmy wcześniej, Żydzi to odrębna grupa religijna i/lub narodowościowa. Zaprzeczanie tej odrębności jest niezgodne z faktami i krzywdzące – odbiera tej konkretnej grupie osób prawo do własnej tożsamości i samookreślenia. Oczywiście, byli i są Żydzi, którzy równocześnie identyfikują się jako Polacy, wiemy także o polskich Żydach, którzy całkowicie się asymilowali w polskim społeczeństwie, ale nie można rozciągać tego doświadczenia na całą, bardzo zróżnicowaną grupę.

W odniesieniu do przeszłości możemy niestety spotkać się ze stwierdzeniami o braku różnic, równości, przyjaznych stosunkach itp., czyli z budowaniem ładnego, przyjemnego w odbiorze, ale fałszywego obrazu polskiego społeczeństwa przed II wojną światową. Przyjaźnie i dobre relacje w różnych sferach życia nie zmieniają faktu, że Żydzi jako mniejszość narodowa i religijna doświadczali stereotypizacji, uprzedzeń, dyskryminacji i prześladowań. Polsko-żydowska historia niestety pełna jest różnych form przemocy i bez uznania tej trudnej prawdy niemożliwa jest rzetelna edukacja o historii i dziedzictwie społeczności żydowskich w Polsce.

„Żydom bardzo dobrze szło w interesach, oni mają do tego szczególny talent...”

czyli o utrwalaniu stereotypów

Przed wszystkim pamiętajmy, że „pozytywny stereotyp” to nadal stereotyp, czyli krzywdzące uproszczenie, odbierające podmiotowość i indywidualne cechy osobom zaliczanym do postrzeganej stereotypowo grupy. Nie opieramy się na stereotypach, nawet tych „pozytywnych”. Żydzi nie mają szczególnego, wrodzonego talentu do interesów. To, że przez stulecia mogli zajmować się jedynie handlem i operacjami finansowymi wynikało z dyskryminacji – m.in. zakazu posiadania ziemi, a także utrudniania lub zamykania dostępu do innych zawodów.

„Żyd na kasę”, czyli co złego jest w figurkach i portretach przedstawiających Żydów

Nie ma wątpliwości, że materiały ikonograficzne są potrzebne w edukacji. Jest również oczywiste, że powinny być odpowiednio dobrane. W przypadku edukacji o kulturze i historii Żydów, czasem pojawia się pewien problem z ikonografią... Możemy znaleźć mnóstwo obrazów, rycin, rzeźb, figurek przedstawiających – no właśnie, kogo? Zwykle starszych, brodatych mężczyzn w tradycyjnych lub udających tradycyjne strojach. Czasem trzymają książki, czasem coś piszą, czasem grają na instrumentach, a bardzo często – liczą pieniądze. Brzmi niewinnie? Ale takie przedstawienia niewinne nie są. Utrwalają nieprawdziwy, stereotypowy obraz Żydów i są elementem symbolicznej przemocy.

Przez Kraków przetoczyła się dyskusja na ten temat. Sprzeciw lokalnej społeczności żydowskiej, aktywistów, świata akademickiego, ludzi kultury i innych środowisk wybrzmiał głośno. Zaczęto dostrzegać i nazywać po imieniu nieestosowność i antysemicki kontekst sprzedawanych w sklepikach i na straganach figurek i portretów „Żyda na szczęście”. Traktowane jako amulet, obracane do góry nogami, żeby „przynosiły pieniądze”, miały uchodzić za „tradycyjne”. Jednak nie jest to wcale zjawisko stare, należące do folkloru, czy będące elementem długiej tradycji: pojawiło się stosunkowo niedawno. Zresztą, nawet gdyby faktycznie przedstawienia te były częścią folkloru i tradycji, należałoby się zastanowić, czy każdy element folkloru jest dobry i wartościowy i czy każda tradycja jest warta kultuwowania? Jedynym celem masowej produkcji figurek, magnesów, obrazów i innych tego typu „pamiątek” jest chęć zarobku. A zarabianie na wzmacnianiu stereotypów, na ośmieszających, karykaturalnych obrazach i na przywoływaniu najgorszych skojarzeń z antysemicką propagandą sprzed lat na pewno etyczne nie jest.

„Rabin to taki żydowski ksiądz...” i „A tu w synagodze jest taki ołtarz...” oraz inne nietrafione analogie i porównania

Czasem najłatwiej wytłumaczyć nowe zagadnienie nawiązując do czegoś, co nasi odbiorcy już znają. Ale niestety zdarza się, że szukanie na siłę podobieństw i analogii przynosi więcej szkody niż pożytku. Zestawiając w ten sposób elementy tradycji żydowskiej i chrześcijańskiej możemy wręcz wykrzywić obraz i utrudnić zrozumienie zagadnień związanych z judaizmem. Funkcja rabina w społeczności żydowskiej polega na czymś innym niż rola księdza we wspólnocie chrześcijańskiej. Charakter synagogi jest nieco inny niż kościoła czy cerkwi i elementy jej wyposażenia – choć czasami na pierwszy rzut oka mogą się wydawać podobne – mają inną funkcję i inne znaczenie. Drugi problem może wynikać z błędnego założenia, że wszyscy nasi odbiorcy są obeznani z chrześcijańską (katolicką) tradycją. Dla osób bezwyznaniowych lub wyznających inne religie tego typu porównania i analogie będą przecież całkowicie niezrozumiałe.

„A czy to prawda, że Żydzi mogą się rozwieść wysyłając smsa?”

„Żydzi chowali zmarłych na siedząco”.

Niesprawdzone informacje i szkodliwe skupianie się na „ciekawostkach”

Bardzo chcemy zaciekawić, zainteresować, przyciągnąć uwagę odbiorców. Ale istnieje poważne ryzyko, że koncentrując się na samych ciekawostkach, zgubimy całościowy obraz i niezbędny kontekst. Nasi odbiorcy zapamiętają tylko kilka szczegółów, które ich najbardziej zdziwią... Ten problem wiąże się także z niebezpieczeństwem egzotyzacji społeczności żydowskich, poprzez uwytklanie rzekomo „dziwnych” zwyczajów. Co gorsza, te „ciekawostki” mogą być całkowicie nieprawdziwe, jeśli nie zadamy sobie trudu, by informacje zweryfikować. Zacytowane tu całkowicie błędne stwierdzenia, to niestety autentyczne wypowiedzi.

„Żydzi zawieszali na drzwiach domów mezuzy...”

„Żydówki zapalały świece na rozpoczęcie szabat...”

Czas przeszły – efekt „wymarłej cywilizacji”

Żydowskie rodziny na całym świecie, także w Polsce, umieszczają mezuzy na futrynach swoich drzwi. W piątkowy wieczór Żydówki w różnych krajach, również w Polsce, zapalają świece szabatowe. Żydowska tradycja jest żywa, ona trwa, tu i teraz. A jednak często wkrada się w opowieść o niej czas przeszły. Dlaczego? Zapewne dlatego, że w czasie Zagłady większość społeczności żydowskich w naszej części Europy przestała istnieć. I rzeczywiście w większości miast i miasteczek w Polsce nie ma już nawet śladów po mezuzach i nikt tam nie zapala świec na rozpoczęcie Szabat.

Ale nie jest to przecież „wymarła cywilizacja”. Warto zatem, mówiąc o żydowskich zwyczajach, powstrzymać się od używania czasu przeszłego, a podkreślić, że społeczności żydowskie w Polsce są obecne, są aktywne i podtrzymują swoje tradycje. Holokaust był największą katastrofą, jaka kiedykolwiek dotknęła Żydów, był bezprecedensowym aktem ludobójstwa. Uznając tę tragedię i pamiętając o ofiarach, nie zapominajmy jednak o współczesnych Żydach i Żydówkach, którzy są tutaj, teraz. I podtrzymują swoją tradycję, choć często jest to trudne.

Generalizacje, efekt jednorodności grupy obcej i inne błędy poznawcze

Według słownikowych definicji efekt jednorodności grupy obcej polega na tendencji do postrzegania grup „obcych” jako jednorodnych, co z kolei prowadzi do generalizacji oceny oraz przypisywania określonych cech całej grupie. Jest to jeden z często występujących błędów poznawczych, który ma znaczenie również w kontekście postrzegania społeczności żydowskich. Własną grupę postrzega się jako zróżnicowaną, a tę do której się nie należy – jako homogeniczną. Wynika to przede wszystkim z braku wiedzy: niskiej znajomości danej grupy i niepodejmowania wysiłku, by ją lepiej poznać. Istotna jest także skłonność do nadmiernych uogólnień, na przykład do przypisywania cech pojedynczej poznanej osoby wszystkim osobom z tej grupy. Efekt jednorodności jest też silnie związany ze stereotypizacją. Dość często można spotkać się z takim właśnie postrzeganiem Żydów w polskim społeczeństwie – choć jest to społeczność niezwykle zróżnicowana, a nawet pod pewnymi względami podzielona, bywa widziana jako homogeniczna grupa, której członkowie są do siebie podobni.

„W Polsce nie ma antysemityzmu?”, czyli o negowaniu antysemityzmu oraz mechanizmie obwiniania ofiary

Antysemityzm niestety był i jest obecny w polskim społeczeństwie oraz w innych społeczeństwach europejskich. Wrogie, nieufne, oparte na stereotypach i uprzedzeniach postawy wobec Żydów napotkać możemy u osób z różnych regionów, z różnych grup społecznych, w różnym wieku. Przeprowadzono na ten temat szereg badań naukowych, a ich wyniki są powszechnie dostępne. Jednak mimo to zdarza się, że antysemickie wypowiedzi, incydenty i różne formy przemocy są bagatelizowane, a nawet negowane. Jest to próba obrony pozytywnego wizerunku własnej grupy – „Polacy nie są antysemitami”. Oczywiście, że Polacy nie są antysemitami. Ale przecież wśród Polaków są antysemita.

Zasłanianie się wolnością słowa, prawem do wyrażania własnych poglądów, żartobliwym czy ironicznym charakterem danej wypowiedzi lub zachowania są aż nazbyt częstymi reakcjami na

zarzut antysemityzmu. Osobom dotkniętym takimi „poglądami” lub „żartami” przypisuje się tymczasem przewrażliwienie, przesadę, brak dystansu lub niezrozumienie intencji. W przypadku Żydów (podobnie jak wielu innych dyskryminowanych mniejszości) na ten mechanizm nakładają się jeszcze stereotypy i uprzedzenia – przypisywanie im cech i zachowań, które miałyby rzekomo „uzasadniać” i legitymizować wrogie nastawienie do nich.

Co gorsza, ofiary antysemitycznej przemocy – werbalnej, symbolicznej, fizycznej – nieraz obwinia się o to, co je spotkało. Mechanizm obwiniania ofiary jest doskonale znany i szczegółowo opisany przez psychologów społecznych. Jest on w pewnym sensie obroną własnego komfortu i poczucia bezpieczeństwa. Polega na „wyłączeniu” empatii, zdystansowaniu się od ofiary bądź grupy ofiar (jako „innych”, „obcych”) i przekonaniu, że te osoby same przyczyniły się do tego, że spotkała je krzywda, że same ją na siebie ściągnęły swoim zachowaniem, postawą, cechami, decyzjami itp. W przeciwnym razie trzeba byłoby przyznać, że ofiara była niewinna, a to z kolei oznacza dopuszczenie do siebie myśli, że żyjemy w świecie pełnym zagrożeń, w którym przypadkowa, niewinna osoba może stać się celem podobnych ataków.

Żydzi = Izrael i Izrael = Żydzi, czyli jedno z najbardziej rozpowszechnionych mitów

Żydzi bywają postrzegani jako monolityczna całość. Nie tylko nie wyróżnia się nurtów religijnych (jak ortodoksja, Żydzi postępowi, zsekularyzowani itp.), ale bardzo często zdarza się, że wszystkie społeczności żydowskie utożsamiane są z państwem Izrael, które powstało w 1948 roku.

Oznacza to, że w całej szerokiej perspektywie niejednokrotnie pomijane są społeczności żydowskie, które funkcjonują w diasporze, zarówno w Europie i USA, jak i w innych miejscach. Oczywiście wielu Żydów z diaspory ma związki z Izraelem, np. mieszkających tam krewnych, przyjaciół, współpracowników. Niektórzy regularnie tam jeżdżą, niektórzy spędzili tam część swojego życia. Jednak w takim stereotypowym, uproszczonym ujęciu wszystkie żydowskie wspólnoty i pojedyncze osoby, niezależnie od ich miejsca zamieszkania, tożsamości, poglądów itp., łączy się z Izraelem. Tak jakby ich decyzje, przekonania, indywidualne cechy, odrębność, lokalne uwarunkowania, środowiska w których funkcjonują, nie miały żadnego znaczenia. A każde takie uproszczenie jest krzywdzące. Równie nieprawdziwe jest przekonanie, że Izrael to wyłącznie Żydzi. Choć stanowią większość, to jednak społeczeństwo tego kraju jest bardzo zróżnicowane, tworzą je różne grupy narodowościowe, etniczne i religijne. Zresztą nawet wśród zamieszkujących Izrael Żydów można zauważyć szereg różnic i podziałów.

MASZ PYTANIA?
POTRZEBUJESZ KONSULTACJI?
CHCESZ ZORGANIZOWAĆ WARSZTATY
DLA SWOICH UCZNIÓW I UCZENNIC?

Skontaktuj się z Działem Edukacji Żydowskiego Muzeum Galicja:

Anna Wencel

e-mail: anna.wencel@galiciajewishmuseum.org

tel. 12 421 68 42

to zabawa!

ŻYDOWSKIE MUZEUM GALICJA | GALICIA JEWISH MUSEUM

UL. DAJWÓR 18, KRAKÓW | TEL. 12 421 68 42

WWW.GALICIAJEWISHMUSEUM.ORG

PARTNERZY:

PATRONI MEDIALNI:

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO
POCHODZĄCYCH Z FUNDUSZU PROMOCJI KULTURY

Rzeczpospolita
Polska

Sfinansowane przez
Unię Europejską
NextGenerationEU

